

Igor VASILIK

ВІЙСЬКОВЕ МІНІСТЕРСТВО УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1918 р.): СТРУКТУРА І ФУНКЦІЇ

Перший керівний центр українських збройних сил доби Визвольних змагань – Організаційний комітет для формування Українського національного війська (Український військовий організаційний комітет) був обраний 22 березня 1917 р. в Києві установчим військовим вічем (4000 учасників: офіцерів, підофіцерів, військових урядовців), яке скликала ініціативна військова група, керована поручником аудитором Миколою Міхновським. Організаційний комітет очолив полковник М.Глинський¹.

З ініціативи Організаційного комітету в Києві 18 – 25 травня того ж року відбувся Перший український військовий з'їзд. Учасниками його були 700 делегатів, які представляли українських вояків російської армії і флоту. Створений на з'їзді Український генеральний військовий комітет (голова – С.Петлюра) перебрав від Організаційного комітету провід над збройними силами України².

Після проголошення в листопаді 1917 р. III Універсалом Центральної Ради Української Народної Респуб-

ліки Український генеральний військовий комітет перетворено на Генеральний секретаріат військових справ. Його реорганізовано у Військове міністерство* в січні 1918 р., коли УНР, згідно з IV Універсалом, стала самостійною державою. Генеральний штаб створено 29 листопада 1917 р.³

З приходом до влади гетьмана Павла Скоропадського справа розбудови збройних сил набрала більшого розмаху. За Гетьманату уряд складався з 13 міністерств⁴, серед них було і Військове, яке в той час завершило свою організацію (див. табл. 1).

На чолі Міністерства стояв Військовий міністр. Він керував усіма справами збройних сил Української Держави. Військовими міністрами за Гетьманату були генеральний бунчужний О.Рогоза (з 4.05 до 14.11.1918 р.) і генеральний хорунжий Д.Шуцький (з 15.11 до 14.12.1918 р.)⁵.

Безпосередньо Військовому міністрові були підпорядковані Канцелярія Військового міністра, секре-

таріат, осавули (ад'ютанти), офіцери для доручень при міністрі, генеральні старшини при міністрі, проповідник при міністрі, Окрема отаманська сотня й Булавний кіннотний полк. Канцелярія Військового міністра керувала справами всіх Головних управлінь Міністерства, видавала накази армії, морській і повітряній флоті, а також накази по військовій офіції. Начальником Канцелярії спочатку був генеральний значковий Ковалевський, а потім (від 29.10.1918 р.) – генеральний значковий Галкин, помічником начальника – генеральний хорунжий Запольський, а секретарем – полковник Фетисов. Канцелярія поділялася на управи – Загальну (генеральний хорунжий Шостаков), Адміністративну (генеральний хорунжий Реньшин), Законодавчу (підполковник Буйницький), Бюджетно-рахункову (генеральний хорунжий Басков) і Командантську Військового міністерства (полковник Ковалевський).

Військовий міністр мав трьох товаришів (заступників). Крім того, за своїм службовим становищем рівним товаришеві міністра був начальник Управління повітряної флоти⁶.

1-й товариш Військового міністра вів справи сухопутних сил. Ним був генеральний хорунжий О. Лігнау. Йому підлягали Головний штаб, Головна управа Генерального штабу,

Головна шкільна управа, Головна юридична управа й Головна геодезична управа⁷.

Головний штаб відав персональними справами всіх військовиків суходільних і повітряних сил, вів справи, пов'язані з призначеннями, переведеннями й звільненнями з посад, надавав нагороди, призначав допомоги і пенсії, стежив за проходженням служби офіцерами, підофіцерами, воюючими й цивільними військовими урядовцями. Структурними одиницями Головного штабу були управи: Персональна (підполковник Удовиченко), Емеритальна (генеральний хорунжий Масляний), Мобілізаційна (підполковник Рум'янців) і відділи: обліково-призовний та мобілізаційний (підполковник Рахманів), демобілізаційний (підполковник Баумгартен) і особливий (генеральний хорунжий Баньковський). У складі Головного штабу були також канцелярія (підполковник Качалов) і дві комісії: з проходження служби офіцерами (генерал-лейтенант Кушакевич) і з вироблення проектів військових орденів (полковник Галич).

Першим начальником Головного штабу було призначено полковника Бороновського, з 24 травня 1918 р. цю посаду обіймав генеральний значковий Галкин, а з 29 жовтня – генеральний хорунжий Греків.

Головна управа Генерального штабу (див. табл. 2) відала підготов-

кою до війни, оперативними питаннями, військовою розвідкою, організацією, мобілізацією і вишколом військ, справами військової науки, військовим зв'язком. Виконувала також інспекційні функції. Начальникові Головної управи Генерального штабу (ним був полковник Сливинський) безпосередньо підлягали його заступник (полковник Какурин) і 1-й генерал-квартирмейстер (на цій посаді послідовно перебували генеральні хорунжі Кирпотенко, Дроздовський і Сінклер). Безпосередньо підпорядковувались начальникові ГУГШ також канцелярія (полковник Хрущов) і чотири управління головних інспекторів, які очолювали головні інспектори генеральні хорунжі Приходько (піхота), Генрос (кіннота), Дельвіг (артилерія), Архипенко (технічні війська), а також ще три управління – радіотелеграфічних військ (полковник Фетисов), автопанцерних військ (генеральний хорунжий Ніколич) і військових комунікацій (полковник Єщенко). 2-й генерал-квартирмейстер (полковник Какурин, потім генеральний хорунжий Пророхович і врешті генеральний хорунжий Пулевич) підлягав заступникові начальника ГУГШ.

У підпорядкуванні 1-го генерал-квартирмейстера були відділи: оперативний (полковник Мишківський), розвідчий (підполковник Колосовський) і закордонний (полковник Шев-

ченко), 2-го генерал-квартирмейстера – організаційно-мобілізаційний (полковник Ізергін), служби офіцерів Генерального штабу (полковник Попелло), військово-науковий (генеральний хорунжий Бронський), військово-історична комісія (генерал-лейтенант Головин) і військово-учений комітет. До складу організаційно-мобілізаційного відділу належали частини: організаційна (підполковник Пюль), мобілізаційна (сотник Шкеленко), дислокаційна (підполковник Харитонов), служби і навчання військ (полковник Петровський) і освіти та видання регламентів (полковник Кушелевський). Коли гетьман П.Скоропадський почав відновлювати станове козацтво, то при Генеральному штабі було створено безпосередньо підпорядкований начальникові ГУГШ відділ козацьких військ (генеральний хорунжий Лисенко)⁸.

Головна шкільна управа завідувала військовим навчанням. Тут, зокрема, готували навчальні програми для військових шкіл. При управі діяла комісія зі створення військових шкіл і академій, яка укладала плани, статuti й визначала організаційні норми діяльності майбутніх військових навчальних закладів⁹. ГШУ складалася з відділів: загального (генеральний хорунжий Чубук-Подільський), учбового (підполковник Сальський), інспекторського (полковник Шиман-

ський) і господарського (підполковник Мазюкевич). Учебний відділ мав підвідділи шкіл – піхотних і кіннотних (полковник Петрів), гарматних (полковник Значко-Яворський), інженерних (полковник Шумський) та підвідділ кадетських корпусів (полковник Розанів)¹⁰. Посаду начальника ГШУ послідовно обіймали: генеральні хорунжі М.Омелянович-Павленко і Остафіїв, генеральний значковий Юнаків і генеральний хорунжий Протозанів.

Головна юридична управа відала судовими справами, які стосувалися збройних сил або до яких були причетні військовики. У своєму складі мала загальний (генеральний хорунжий Ігнатович), законодавчий (генеральний хорунжий Балясний) і прокурорський (генеральний хорунжий Бровкин) відділи. Керувала юридичною службою української армії. Її заходами створено систему військових судів, до якої належали: 2 вищі (у Києві й Січеславі) і 32 військові – при Головному штабі (1), армійських корпусах (8) і штабах дивізій (23). Начальником Головної юридичної управи був генеральний хорунжий Буйницький, а з 5 серпня 1918 р. його змінив генеральний хорунжий Чевадзе¹¹.

Головна геодезична управа (начальник – генеральний хорунжий Медзвіцький) займалася топографічними й картографічними робота-

ми, зокрема виготовляла топографічні мапи, відповідала за забезпечення ними військ. ГГУ мала у своєму складі відділи: два геодезичні (підполковник Сенсів та полковник Сердюк) і картографічний (підполковник Бражко)¹².

2-й товариш Військового міністра (генеральний хорунжий Ю.Карп'єнко)¹³ вів справи адміністрації, інтендантури й постачання армії. Цю посаду запроваджено замість посади головного інтенданта. 2-му товаришеві Військового міністра були підпорядковані 6 Головних управ – інтендантська, гарматна, інженерна, санітарна, ремонту військ, ветеринарна, а також Головний військово-квартирний уряд.

Головна інтендантська управа відала речовим, харчовим і грошовим постачанням армії. Вона діяла через корпусних, дивізійних і бригадних інтендантів, які очолювали відповідні інтендантські служби. Начальник ГІУ (генеральний хорунжий Стойкин, потім полковник Тимченко) мав двох заступників (полковників Комарницького й Бараневича). До структури ГІУ входили такі відділи: технічний (генеральний хорунжий Брандт), загальний (підполковник Аробей), речовий (полковник Калиновський), продовольчий (полковник Кінарев), рахунковий (полковник Кравченко), мобілізаційно-статистичний

(підполковник Патронов) і технічний (полковник Болотов)¹⁴.

Головна гарматна управа (полковник Значко-Яворський, а потім генеральний хорунжий Синеоків) забезпечувала постачання армії бойових припасів і зброї. Діяла через начальників гарматного постачання й збройових старшин, яким підлягали арсенали зброї та амуніції, зброярські майстерні й амуніційні валки¹⁵. ГГУ складалася з відділів: загального (полковник Яновський), рушничного (полковник Вакар), гарматного (полковник Християнович), амуніційного (полковник Лукашевич) і хімічного (полковник Синклер)¹⁶.

Головна інженерна управа відала справами технічного постачання й фортифікаціями. Мала такі відділи: загальний (генеральний хорунжий Макарів), адміністративний (генерал-лейтенант Вербицький), електротехнічний (генеральний хорунжий Закржевський), технічний (генеральний хорунжий Голуп'ятників), самохідний (полковник Дітель), залізничний (полковник Ботузов) і фортифікаційний (полковник Лешевич). Начальниками ПУ спочатку був військовий старшина Матяшевич, пізніше – генеральний хорунжий Сідельників, заступником начальника – генеральний хорунжий Шлейснер.

Головна санітарна управа (на чолі з генеральним значковим Яни-

цьким) опікувалася справами охорони здоров'я й медичним постачанням. До структури ГСУ входили санітарно-гігієнічний, санітарно-статистичний, демобілізаційний відділи. Керівниками їх були відповідно військові лікарі Здатковський, Іваницький і Довженко.

Головна ветеринарна управа (генеральний хорунжий Рутковський) організовувала медичну опіку тварин, що були в збройних силах, головно коней. Мала два відділи – загальний (підполковник Сахновський) і ветеринарний (ветеринарний лікар Селицький).

Головна управа ремонту військ відповідала за доставку коней військам. Вона складалася з відділів запасових кіннотних полків (полковник Плеханів) та інспекторського (генеральний хорунжий Фисенко). Очолював управу полковник Митропольський, а з 12 вересня 1918 р. його замінив генеральний хорунжий Фисенко.

Головний військово-квартирний уряд (генеральний хорунжий Стойкин) відав будівництвом і ремонтом казарм, військових містечок тощо¹⁷.

3-й товариш Військового міністра керував військово-морськими силами Української Держави. Ним був капітан 1-го рангу (потім контрадмірал) М.Максимов¹⁸. З усіх структур, підпорядкованих 3-му товаришеві Військового міністра, найваж-

ливішими були Головний морський штаб і Морський генеральний штаб.

Головний морський штаб займався персональними справами офіцерів, підофіцерів, матросів, морських піхотинців і цивільних урядовців, їхнім вишколом та військовою освітою. Посаду начальника ГМШ поспідовно обіймали капітани 1-го рангу С.Овод, Ю.Свірський, А.Пчельників і капітан 2-го рангу М.Єфремів. ГМШ певний час мав Головне управління у справах особового складу флоти (капітан 2-го рангу А.Пчельників, потім капітан 2-го рангу В.Гернет і знову, у званні вже капітана 1-го рангу, Пчельників) і Головне управління військово-морськими навчальними інституціями (флоти генеральний хорунжий В.Чернишов, потім флоти генеральний хорунжий О.Степанів).

Головне управління у справах особового складу поділялося на відділи: офіцерський, матроський (капітан 2-го рангу Я.Шрамченко), пенсійний, морської піхоти й загальний (лейтенант В.Войнич), Головне управління військово-морськими навчальними інституціями – на офіцерський навчальний, гардемаринський навчальний і матроський навчальний відділи¹⁹.

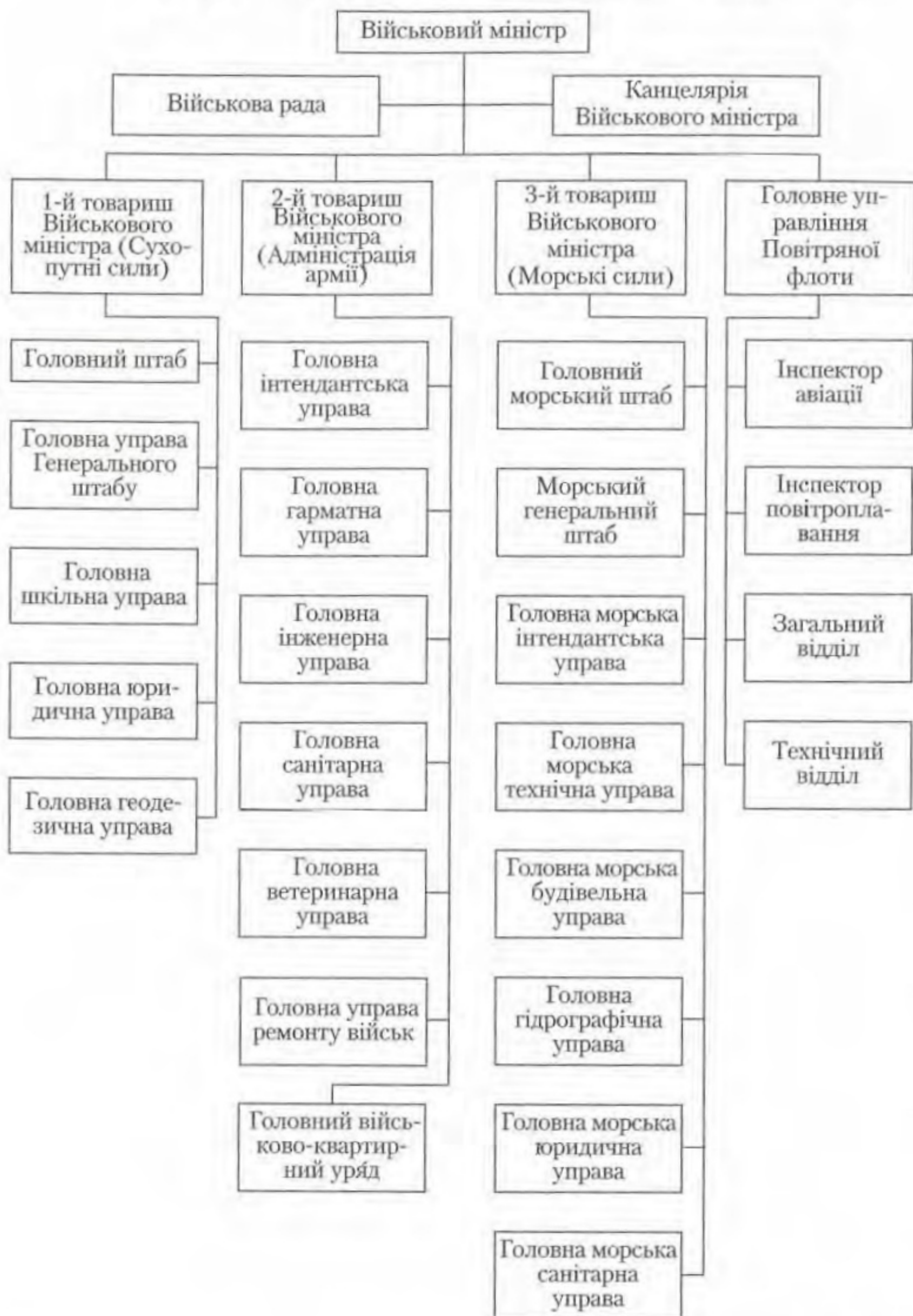
Завданнями **Морського генерального штабу** були такі: розроблення проектів, що стосувалися військово-морських сил, опрацювання загальних планів щодо побудови кораблів, заготівлі запасів, комплектування флоти й

мобілізації, складання штатів, табелів і наказів, збирання відомостей про закордонні флоти та їхнє озброєння, підтримування зв'язків з військово-морським аташе, видання військово-морського журналу. У своєму складі ГМШ мав оперативний, організаційно-тактичний, закордонний, загальний відділи, а також редакцію „Морського журналу”. На посаді начальника Морського генерального штабу в різний час перебували капітани 1-го рангу М.Максимов, Протасів, Л.Постреганів²⁰.

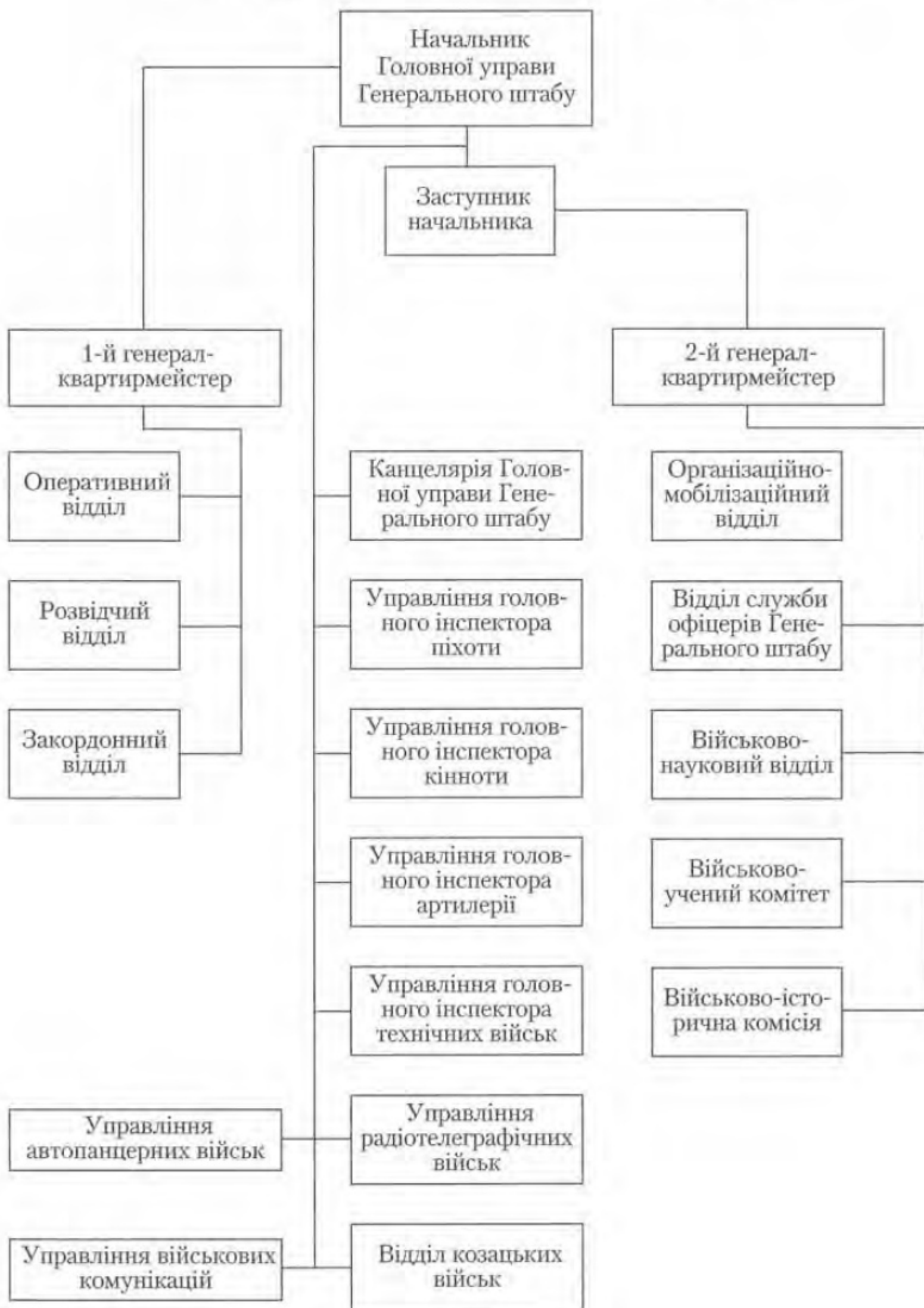
Керівництво військово-повітряними силами Військове міністерство здійснювало через Головне управління Повітряної флоти. Начальником його був генеральний хорунжий Наконечний. До ГУПФ належали інспектури авіації (полковник Горшков) і повітроплавання (полковник Гинейко, потім генеральний хорунжий М.Марков) та загальний і технічний відділи. Начальником технічного відділу, правдоподібно, був підполковник В.Павленко²¹.

Закінчуючи огляд структури й функцій Військового міністерства за часів Гетьманату, написаний на основі спогадів сучасників і праць еміграційних істориків, автор свідомий наявності в ньому прогалин і можливих помилок, тому розглядає свою роботу лише як начерк до теми, яку безперечно, ґрунтовніше розроблять із залученням також архівних джерел сучасні українські дослідники.

Структура Військового міністерства Української Держави



Структура Головної управи Генерального штабу



ПРИМІТКИ

¹ Євтимович В. Військо йде: Уривок зі спогадів про березень 1917 р. – Львів, 1937. – С. 53 – 61.

² Велика українська революція: (Матеріали до історії відновлення української державності). – Нью-Йорк, 1967. – С. 14.

* З двох уживаних у літературі назв – *Військове* і *Воєнне* міністерство УД використовуємо перше як відповідне сучасним нормам української мови. – *Прим. ред.*

³ Велика українська революція. – С. 34 – 36.

⁴ Плечко М. Державний устрій України: Короткий нарис устрою Української гетьманської держави 1918 року // Український державник: Альманах на 1943 р. – Берлін, 1942. – С. 33.

⁵ Скоропадський П. Спогади. – Київ; Філадельфія, 1995. – С. 361, 377; Плечко М. Організація збройних сил в Українській гетьманській державі в 1918 р. // Нація в поході. – Берлін, 1941. – № 3 – 4 (44 – 45). – Квіт. – С. 24.

⁶ Плечко М. Організація... – С. 23 – 25.

⁷ Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923. – Ужгород, 1930. – Т. II. – С. 234; Плечко М. Державний устрій... – С. 37.

⁸ Плечко М. Організація... – С. 23 – 26; Самутин П. Організація Українського війська за часів Української Держави 1918 р. // Календар-альманах „Канадійський фермер” на 1966 р. – Вінніпег, 1965. – С. 114.

⁹ Петрів В. Спогади. – Львів, 1931. – Т. IV. – С. 82.

¹⁰ Самутин П. Зазнач. праця. – С. 116.

¹¹ Плечко М. Організація... – С. 24; Дорошенко Д. Зазнач. праця. – С. 240; Самутин П. Зазнач. праця. – С. 116.

¹² Плечко М. Організація... – С. 24; Самутин П. Зазнач. праця. – С. 116.

¹³ Дорошенко Д. Зазнач. праця. – С. 241.

¹⁴ Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен, 1958. – С. 57; Плечко М. Організація... – С. 24; Самутин П. Зазнач. праця. – С. 114, 115.

¹⁵ Шанковський Л. Зазнач. праця. – С. 57.

¹⁶ Самутин П. Зазнач. праця. – С. 115.

¹⁷ Там само. – С. 115 – 116; Плечко М. Організація... – С. 24.

¹⁸ Дорошенко Д. Зазнач. праця. – С. 234.

¹⁹ Шрамченко С. Український Головний морський штаб у 1917 – 1921 рр. // Табор. – Варшава, 1934. – № 21. – С. 47 – 49.

²⁰ Шрамченко С. Український Морський генеральний штаб в рр. 1917 – 1921 // Табор. – Варшава, 1931. – № 16. – С. 90 – 92.

²¹ Шанковський Л. Нарис історії українського воєнного літунства (1917 – 1920) // Крилаті. – 1985. – № 10. – С. 11; № 11. – С. 10 – 11. Передрук цієї праці див.: Військово-історичний альманах. – 2002. – Ч. 2 (5).

Припущення щодо підполковника Павленка ґрунтується на праці Я.Тинченка, який зазначає, що гетьман залишив його в управлінні авіації і „у розпорядженні підполковника знаходились усі авіаційні майстерні, школи, клуби та склади” (Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи і забуття: 1917 – 1921. – К, 1995. – С. 192).